

dr hab. Joanna Grzybek

Zakład Japonistyki i Sinologii, Instytut Orientalistyki

Uniwersytet Jagielloński

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jakuba Błażeja Zwierzchowskiego

pt. *Ekologizacja prawa prywatnego*

na przykładzie Kodeksu cywilnego Chińskiej Republiki Ludowej

przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Rott-Pietrzyk

Tytuł recenzowanej rozprawy jest zgodny z jej treścią i jednoznacznie wskazuje przedmiot badań, którym jest ekologizacja prawa prywatnego. Autor ukazał to zjawisko zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym, opisując proces „zazieleniania” prawa prywatnego oraz jego adaptację do idei zrównoważonego rozwoju. Przepisy ekologizacyjne Kodeksu cywilnego Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) zostały przedstawione jako źródło inspiracji dla europejskich prawodawców oraz jako potencjalny punkt odniesienia dla funkcjonalistycznych badań prawnoporównawczych. Autor zbadał je, uwzględniając ich rolę w chińskim systemie polityczno-prawnym oraz w zmieniającym się społeczeństwie. Popieram decyzję Badacza o rezygnacji z metody porównawczej ukierunkowanej na poszukiwanie potencjalnych odpowiedników w doktrynie europejskiej.

W recenzowanej rozprawie szczególną uwagę zwrócono na zmiany prawne w kontekście dynamicznie ewoluujących uwarunkowań społecznych i środowiskowych. Autor zauważył, że relacja między prawem ochrony środowiska a prawem prywatnym ma kluczowe znaczenie dla przyszłych pokoleń. Treść pracy odzwierciedla charakterystyczne dla Chińczyków planowanie i działania o skutkach długoterminowych. Autor podjął się analizy złożonego zagadnienia, uwzględniając istotne czynniki pozaprawne, takie jak uwarunkowania historyczne, polityczne oraz społeczne. Wyzwanie naukowe stojące przed Doktorantem wymagało zatem podejścia

interdyscyplinarnego, które uważam za zrealizowane z precyzją i dojrzałością badawczą.

Cel rozprawy, problemy badawcze oraz zakres badań zostały jasno i precyzyjnie określone. W toku badań Doktorant skrupulatnie przeanalizował problematykę ekologizacji przepisów Kodeksu cywilnego ChRL. Dobór korpusu źródeł wykorzystanych w pracy jest w pełni adekwatny do realizowanych zadań badawczych. Pan mgr Zwierzchowski omówił zagadnienia ekologizacji przywołując poglądy badaczy chińskich, które skonfrontował z poglądami badaczy zagranicznych. Odwołał się także do przepisów i komentarzy, by ostatecznie odważnie sformułować i przedstawić własne wnioski. Treść pracy stanowi dowód na to, że jej Autor ma świadomość obowiązujących aktów prawnych i innych zjawisk determinujących stosowanie prawa.

Wywód przeprowadzono bardzo logicznie, co jest widoczne w układzie pracy. Dysertacja liczy 277 stron, w tym zawierają się strona tytułowa, Spis treści, Wykaz skrótów, Lista rysunków i tabel, Rozdział I – Wstęp (17 stron), Rozdział II – Wybrane aspekty chińskiego systemu prawnego (33 strony), Rozdział III – System prawa cywilnego w ChRL (36 stron), Rozdział IV – Przepisy ekologizacyjne w Kodeksie Cywilnym ChRL (43 strony), Rozdział V – Praktyka stosowania przepisów ekologizacyjnych (49 stron). Całość wieńczy Podsumowanie, Wykaz źródeł, Wykaz rysunków i tabel, Tłumaczenia.

Zawartość merytoryczna

Autor recenzowanej rozprawy wykazał, że ma wiedzę na temat kultury prawa oraz problematyki prawa prywatnego w Chinach. Zadbął o potencjalnego czytelnika, który (moim zdaniem) niekoniecznie będzie specjalistą w zakresie chińskiego prawa prywatnego i podał w treści głównej albo w przypisach definicje kluczowych pojęć w zakresie ekologizacji prawa prywatnego. Ponadto Doktorant dokładnie opracował określenia chińskich nazw aktów prawnych, rozróżniając akty prawne wydane przez chińskie organy legislacyjne (Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych – OZPL oraz Stały Komitet OZPL) oraz dokumenty pochodzące od innych organizacji. Ze względu na brak jednolitości w nazewnictwie źródeł pierwotnych prawa chińskiego, zaproponowane w pracy nazewnictwo może stanowić cenny materiał pomocniczy i dydaktyczny dla prawników, a także tłumaczy oraz adeptów tłumaczenia chińsko-

polskiego i polsko-chińskiego. Szczególne znaczenie dla tłumaczy oraz badaczy kultury prawa i języka specjalistycznego będą miały zapewne fragmenty zawierające przepisy ekologizacyjne wraz z tłumaczeniami oraz propozycje ekwiwalentów wybranych terminów języka prawnego i prawniczego. Jako dydaktyk i praktyk tłumaczenia pragnę podkreślić wysokie kompetencje językowe pana mgr Zwierzchowskiego, który wiernie oddał rzeczywiste znaczenia analizowanych fragmentów chińskich tekstów źródłowych. Autor dokładnie przedstawił podstawowe terminy z zakresu prawa w tradycyjnych i współczesnych Chinach, co świadczy o solidnym kulturowo-językowym zapleczu badawczym. Jako element wymagający uzupełnienia w potencjalnej publikacji wskazać pragnę zapis terminów w znakach chińskich.

Warto również podkreślić, że Autor zweryfikował przyjętą w pracy i ocenioną przeze mnie bardzo pozytywnie metodologię badań na studiach podyplomowych *LLM Comparative Law* na Uniwersytecie Polityczno-prawnym w Pekinie oraz podczas konferencji i pobyków badawczych w Europie.

W rozprawie przedstawiono koncepcję „praworządności w chińskich szatach”, co pozwala zrozumieć, dlaczego praworządność o chińskiej specyfice nie może być utożsamiana z zasadami praworządności obowiązującymi w państwach liberalnych demokracji. Odwołując się do kontekstu historycznego i filozoficznego, Autor opracowania wyjaśnił odmiennność chińskiego rozumienia praworządności w porównaniu z jej zachodnim ujęciem (str. 40–42). Zwrócił również uwagę na procesy konwergencji i dywergencji chińskich instytucji prawnych w odniesieniu do innych modelowych rozwiązań instytucjonalnych na przestrzeni lat. Doktorant w sposób zwięzły, lecz zarazem wyczerpujący i interesujący, przybliżył zagadnienia prawa w Chinach tradycyjnych, co stanowi niezbędny kontekst dla zrozumienia współczesnego chińskiego prawa prywatnego. Zwrócił uwagę na zasadnicze różnice koncepcyjne pomiędzy systemami prawnymi państw zachodnich a chińskim, trafnie podkreślając odmienne pojmowanie prawa prywatnego, w którym centralne miejsce zajmują prawa i wolności jednostki. W tym kontekście szczególnie cenne jest wskazanie znaczenia kategorii pojęciowych oraz zauważenie trudności translacyjnych w interpretacji chińskich terminów prawnych. W rozprawie czytamy, że współczesna władza w Chinach wciąż czerpie inspirację z tradycyjnego systemu prawnego, w którym prawa i wolności jednostki nie stanowiły priorytetu, a prawo sprzyjało utrzymaniu władzy absolutnej (str. 38). Jak podkreśla Badacz, „prawo w dalszym ciągu jest instrumentem

wspierającym legitymizację władzy, a nie przyznawania praw i wolności obywatelskich” (str. 38). Czytelnik dowiadyuje się zatem, że w chińskim kontekście pojęcie „prawa” nie oznacza gwarancji większych swobód jednostkowych, lecz raczej wzmocnienie rządów prawem (*rule by law*), podporządkowanych woli Komunistycznej Partii Chin. Prawo jest więc w tym ujęciu przedstawiane jako narzędzie realizacji politycznej hegemonii i legitymizacji władzy, a nie efektem demokratycznego procesu.

Kluczowa dla chińskiej polityki środowiskowej koncepcja Cywilizacji Ekologicznej, jak trafnie zauważa Autor rozprawy, stanowi rozwinięcie idei zrównoważonego rozwoju o chińskie założenia polityczne. W wywodzie słuszenie zwrócono uwagę na znaczenie innowacji technologicznych oraz rozwoju gospodarki o obiegu zamkniętym. Podkreślono, że ochrona środowiska wymaga rzeczywistego wsparcia prawnego i podejścia holistycznego, zamiast – jak dawniej – ograniczania się do administracyjnego zarządzania, czyli „zhierarchizowanego mechanizmu narzucania kar, nakazów i zakazów”. Zauważono propozycje zwiększenia partycypacji społecznej oraz wprowadzenia „miękkiego”, multicentrycznego i zdecentralizowanego modelu sprawowania władzy. Podkreślono, że dopiero aktywny udział społeczeństwa umożliwia pełną realizację założonych celów prawodawczych, w tym idei Cywilizacji Ekologicznej. Na szczególną uwagę zasługują rozważania dotyczące implementacji koncepcji sprawiedliwości ekologicznej, silnie uzależnionej od systemu etycznego, poziomu świadomości ekologicznej oraz roli petycji składanych przez podmioty prywatne. Poruszone kwestie świadczą o wrażliwości Autora na problemy z zakresu socjologii prawa w Chinach. Zidentyfikowane ograniczenia w zakresie realizacji sprawiedliwości środowiskowej, a także wtórny charakter partycypacji obywatelskiej w ramach reżimu publicznoprawnego, stanowią bardzo istotny punkt odniesienia dla zrozumienia złożonej problematyki ochrony środowiska w Chinach. Doktorant nie tylko sam reprezentuje podejście holistyczne, ale umiejętnie je przedstawia w oparciu o starannie dobrane materiały źródłowe i literaturę.

Autor przytacza opinie wskazujące na to, że w Chinach jeszcze do niedawna brakowało skutecznych narzędzi bezpośredniej poprawy stanu środowiska, zaś instrumenty prawa prywatnego nie zapewniały wystarczającej efektywności. Reformy ram instytucjonalnych ochrony środowiska, zapoczątkowane w drugiej dekadzie XXI wieku, dostarczają cennych spostrzeżeń dotyczących ograniczeń działalności organizacji społecznych, które – z racji powiązań z Komunistyczną Partią Chin –

pozbawione są pełnej autonomii w działaniu. W konsekwencji udział obywateli w reżimie publicznoprawnym został zredukowany głównie do funkcji wykonawczych. Autor trafnie wyjaśnia, że realizacja koncepcji sprawiedliwości ekologicznej w Chinach opiera się przede wszystkim na mechanizmach prawa deliktowego i kompensacji szkody, a nie na działaniach o charakterze prewencyjnym (s. 56–57). W oparciu o analizę wybranych artykułów ukazuje również, w jaki sposób Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej z 2018 roku kształtuje obowiązek dbałości o środowisko, spoczywający na władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej.

Z uwagi na fakt, że w Chinach to ustawodawstwo zwykle, a nie Konstytucja, odgrywa kluczową rolę w realizacji ochrony środowiska i zarządzaniu zasobami naturalnymi, w pracy słusznie podjęto analizę prawa cywilnego, dokonano systematyzacji aktów prawnych oraz rewizji obowiązujących przepisów. Autor szczegółowo opisał rozwój systemu prawa ochrony środowiska w Chinach, zwracając uwagę na wyzwania związane z jego taksonomią, tj. strukturą ustaw i przepisów wykonawczych. Lektura rozprawy może być pomocna w zrozumieniu wielopłaszczyznowego charakteru źródeł wyzwań stojących przed chińskim systemem prawa ochrony środowiska. W interesujący sposób przedstawiono zróżnicowane interpretacje kodyfikacji prawa z 2020 roku — z jednej strony porównywanej do kodyfikacji napoleońskiej, z drugiej zaś nie w pełni odpowiadającej klasycznemu rozumieniu kodyfikacji, gdyż nowa ustawa stanowi przecież w dużej mierze kompilację wcześniej obowiązujących regulacji. Autor słusznie jednak wyróżnił badawczo to znaczące osiągnięcie chińskiej legislacji, ponieważ w historii ChRL nie uchwalono dotąd kodeksu obejmującego w sposób kompleksowy prawo prywatne.

Dostrzegam również trafne spostrzeżenie badacza dotyczące instrumentalizacji procesu stanowienia prawa oraz postępującego zjawiska publicyzacji prawa prywatnego, które coraz częściej traktowane jest jako narzędzie realizacji praw podstawowych. Interesujące są także uwagi dotyczące wzrostu znaczenia prawa prywatnego w kontekście utrzymywania ładu społecznego i zarządzania społeczeństwem, co stanowi cenny wkład w analizę relacji między państwem a obywatelami w chińskim porządku prawnym. W pracy zauważono, iż odpowiedzialność w zakresie ochrony środowiska w Chinach kwalifikowana jest jako odpowiedzialność publicznoprawna (administracyjnoprawna), a orzeczenia w sprawach dotyczących ochrony środowiska wydawane są przez sądy cywilne, a nie

administracyjne (str. 70). Szczególnie doceniam przywołanie w pracy licznych przykładów empirycznych, które potwierdzają tezę Autora, zwłaszcza przypadków dotyczących stosowania przepisów prawa cywilnego w rozwiązywaniu sporów.

W toku badań i w wywodzie trafnie wykazano, że Kodeks cywilny ChRL odzwierciedla społeczno-kulturowe uwarunkowania chińskiego systemu prawnego, ponieważ zawiera koncepcje cnoty, harmonii, wartości rodzinnych, a także uznaje zwyczaj za źródło prawa (str. 87). Wartością dodaną recenzowanej rozprawy jest omówienie tzw. Zielonej Zasady, opartej na wartościach zmierzających do równoważenia indywidualnych interesów ekonomicznych z interesem wspólnym – ekologicznym. Autor słusznie wskazuje na potrzebę kształtowania instytucji prawa cywilnego w taki sposób, aby wspierały one realizację celów ochrony środowiska oraz idei zrównoważonego rozwoju.

W pracy zwrócono uwagę na rozszerzenie katalogu obowiązków właścicieli nieruchomości budynkowych o wymóg oszczędzania zasobów i ochrony środowiska naturalnego. Autor szczegółowo omówił nowe rozwiązania prawne, odwołując się nie tylko do treści przepisów, lecz także do komentarzy i interpretacji doktrynalnych. Zauważył przy tym, że w praktyce wiele sporów rozwiązywanych jest z wykorzystaniem alternatywnych metod rozwiązywania sporów, takich jak negocjacje i mediacje. Uważam, że w tym kontekście w wywodzie bardziej adekwatne byłoby użycie czasownika „rozwiązywać” zamiast „rozstrzygać”. Najprawdopodobniej w tekście źródłowym wystąpił chiński czasownik „jiejue” (解决), który w języku angielskim tłumaczony jest jako „to solve” lub „to settle” i stosowany zarówno w odniesieniu do procedur arbitrażowych, jak i mediacyjnych.

Autor recenzowanej rozprawy odwołał się do szerokiego spektrum literatury przedmiotu, obejmującej autorów chińskich, europejskich i angloamerykańskich, wskazując zarówno na obszary ich zgodności (np. w zakresie odmienności celu chińskiego prawa czynów niedozwolonych w porównaniu z systemami państw europejskich), jak i na występujące między nimi różnice poglądów. Tak szeroka perspektywa porównawcza stanowi istotny walor analityczny opracowania.

Na uznanie zasługują także uwagi dotyczące terminologii prawnej – zarówno tej funkcjonującej w aktualnie obowiązujących przepisach, jak i terminów zastąpionych

nowym słownictwem. Autor trafnie wskazał na ewolucję pojęć takich jak „obywatel” i „osoba fizyczna”, „miesiąc” i „trzydzieści dni” czy „państwowa jednostka organizacyjna (*danwei*)” i „jednostka organizacyjna (*zuzhi*)”. Analiza tych zmian terminologicznych pozwala lepiej zrozumieć kierunek modernizacji chińskiego języka prawnego oraz jego dążenie do większej precyzji i neutralności instytucjonalnej.

W pracy przytoczono także interesujące opinie dotyczące braku wartości proekologicznych w europejskich modelach legislacyjnych. W tym kontekście autor sugeruje, że „zieloność” i „ekologiczność” chińskiego Kodeksu cywilnego mogłyby stanowić inspirację dla europejskiego prawodawstwa, jednocześnie zastrzegając konieczność zachowania ostrożności wobec potencjalnych elementów politycznej propagandy.

Zarówno dobór, jak i wykorzystanie bibliografii w pracy są właściwe. Autor uwzględnił zarówno źródła pierwotne, jak i literaturę przedmiotu, w językach europejskich oraz w języku chińskim. W badaniach wykazano obszerny katalog materiałów w języku chińskim, zarówno pierwotnych, jak i wtórnych, co nadal stanowi rzadkość w polskich szkołach doktorskich.

Dysertację cechuje klarowny i spójny styl pisarski oraz przejrzystość wywodu, wynikająca z precyzji wypowiedzi oraz starannej redakcji tekstu, bogatego w przypisy źródłowe i komentujące. W pracy pojawiają się również zwroty odbiegające od typowego stylu naukowego, które jednak urozmaicają lekturę i dodają jej wyrazistości, np. „chińskie specyfiki w kodeksie” (str. 85), „transplantaty w systemie prawnym” (str. 78) czy „zielenienie prawa prywatnego” (str. 9).

Kwestie do rozważenia

Uwagi poczynione w niniejszej recenzji mają charakter odpowiedzi do rozważenia w przyszłej publikacji.

Radziłabym dopracować tłumaczenia fragmentów tekstów źródłowych, np. tłumaczenie ze str. 73, w którym występuje zbędna personifikacja („ustawa bierze na barki (...)\", „kodeks cywilny stawia czoła (...)\").

Niektóre fragmenty można poprawić stylistycznie, np. „oszałamiający sukces gospodarczy” (str. 11), „Zazwyczaj była to mieszanka prawa zwyczajowego o dużych wpływach tradycji feudalnej, a także prawa stanowionego recypowanego z systemów kontynentalnych i anglosaskich” (str. 33), „Kodeks cywilny ChRL pełni zatem rolę „encyklopedii życia społecznego” i „oddolnego zarządzania społeczeństwem.” (str. 73).

Listę rysunków i tabel na stronie 7 uzupełniłabym o tytuły tabel, ponieważ w aktualnej wersji nie jest wiadomo, czego wypisane, ponumerowane tabele dotyczą.

Długie cytaty (np. na str. 39) radziłabym wyjustować i zapisać mniejszą czcionką.

Zdecydowanie warto usunąć występujące w tekście usterki, np. „(...) określenie dotyczące na reform gospodarczych (...)” (str. 11), „(...) odpowiedniego zarządzanie zasobami (...)” (str. 13), „zakres przepisów ekologizacyjne (str. 16), „(...) preferowanie rozstrzygania sporów w postaci ugodowej odzwierciedlają (...)” (str. 32), „(...) zakres odesłanie nie precyzuje (...) (str. 76), „(...) liberalizację podejście chińskiego (...) (str. 81).

Konkluzja

Na podstawie powyższych rozważań dotyczących rozprawy doktorskiej pt. „Ekologizacja prawa prywatnego na przykładzie Kodeksu cywilnego Chińskiej Republiki Ludowej autorstwa mgr Jakuba Błażeja Zwierzchowskiego stwierdzam, że dysertacja jest oryginalnym i nowym osiągnięciem, które wpłynie na rozwój nauki. Pan Magister wykazał się bardzo dobrym warsztatem naukowym i dojrzałością badawczą.

Jestem przekonana, że recenzowana rozprawa opublikowana w formie monografii naukowej będzie zaczynem dla dalszych badań, a także interesującą lekturą dla osób zainteresowanych zmianami prawnymi, społecznymi i problematyką przekładu prawnego oraz terminologią specjalistyczną.

Przedłożona do recenzji praca doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie ujęte w tytule zagadnienia naukowego, a zatem spełnia ustawowe kryteria (art. 187, ust. 1 ustawy z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym). W związku z powyższym, wnioskuję o dopuszczenie pracy do publicznej obrony i podjęcie dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

dr hab. Joanna Grzybek, prof. UJ

Grzybek Joanna